

ANKARA SOKAKLARINDA ÇALIŞAN VE ÇALIŞMAYAN ÇOCUKLARIN BENLİK KAVRAMLARININ İNCELENMESİ

A RESEARCH PROJECT ON THE SELF-CONCEPTS OF WORKING AND NON WORKING CHILDREN ON ANKARA STREETS

Doç. Dr. Fatma ALİSİNANOĞLU

Dr. Aysel KÖKSAL

Ankara Üniversitesi

Ev Ekonomisi Yüksekokulu

ÖZET

Bu araştırma sokakta çalışan ve çalışmayan çocukların benlik kavramları arasında fark olup olmadığını incelemek, çocukların eğitim durumları, kardeş sayıları, doğum sıraları, çalışmaya başlama yaşları ve günlük çalışma sürelerinin çocukların benlik kavramları üzerinde bir farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma, Ankara Büyükşehir Belediyesi Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi'ne devam eden 9-16 yaş arası 71 erkek çocuk ile alt sosyo-ekonomik düzeyden Tarhuncu Ahmet Paşa İlköğretim Okulu'na devam eden aynı yaş ve cinsiyette 71 öğrenci olmak üzere 142 çocuk üzerinde yürütülmüştür. Çocukların kendileri ve aileleri ile ilgili bilgileri belirlemek amacıyla "Genel Bilgi Formu", benlik kavramlarını belirlemek amacıyla ise "Piers-Harris'in Çocuklarda Öz-Kavramı Ölçeği" kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde "Tek Yönlü Varyans Analizi" ve "Çift Yönlü Varyans Analizi" kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, sokakta çalışıp çalışmama durumunun çocukların benlik kavramı üzerinde önemli bir farklılığa neden olduğu saptanmıştır. Çocukların yaşlarının, çalışmaya başlama yaşlarının, günlük çalışma sürelerinin, eğitim durumlarının, kardeş sayılarının ve doğum sıralarının çocukların benlik kavramları üzerinde istatistiksel olarak önemli bir farklılık yaratmadığı belirlenmiştir.

ABSTRACT

The research was carried out to determine differences between the self-concepts of working and non working street children, and also to determine the effects of variables such as education level, number of siblings, birth order, age, first working age and duration of work in a day on the self-concept of children. The research sample was 142 boys in total, 71 of whom attend The Ankara Municipality center for working children on Ankara Streets and 71 of whom attend Tarhuncu Ahmet Paşa Primary School which teaches children from a low socio-economic level. "The General Information Form" and "Piers Harris Children's Self Concept Scale" were used as data collection instruments. The data collected were analyzed by "One-Way Analysis of Variance" and "Two-Way Analysis of Variance". The results of the research, showed that whether or not a child worked in the street caused significant differences on the self-concept level of children ($p < 0.01$). Age, first working age, duration of work in a day, educational level, number of siblings and birth order of the children were not found statistically significant on the self-concept scores of the children ($P > 0.05$).

GİRİŞ

Dünyanın her yerinde sokak çocukları kentsel bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde, bu olgu kırdan kente göçün, hızlı kentsel büyümenin, ekonomik sınırlılıkların bir ürünüdür. Kentsel nüfusun yoksul kesimlerinin yaşam koşullarının daha da kötüleşmesi, sokak çocuklarının sayısının son on yıl içinde belirgin bir biçimde artışına

neden olmuştur. Çocuk emeğinin yoğunlaşması ve sokak çocuklarının sayıca artmasının derinleşen yoksulluk ile ilişkili olduğu bilinmektedir. Ailede yoksulluk arttıkça çocukların dışarıda çalışması bir tercih sorunu olmaktan çıkmakta ve zorunluluk haline gelmektedir. Çalışma saatlerinin uzun, çalışma koşullarının tehlikeli, aldıkları desteklerin sınırlı olmasına rağmen çalışma, çocuklar için bir yaşam

biçimi haline dönüşmektedir (Atauz, 1994; Lowry, 1995).

Çocukların çalışmalarında bir meslek edinmek, aileye yardımcı olmak, kendi gereksinimlerini karşılamak gibi nedenler etkili olmaktadır. Ancak temel nedenin işsizlik ve yoksulluk olduğu ileri sürülmektedir. Sokakta çalışan çocukların çalışma alanlarının genellikle su satıcılığı, simitçilik, garsonluk, komilik, tamircilik, çöplerde hurda malzeme toplama gibi işler olduğu bilinmektedir. Bu alanlarda çalışan çocuklar sokağın ve çevrenin olumsuz koşulları ile karşı karşıya kalmaktadırlar. İnşaat ve kamu sektöründe çalışan çocuklar için de birçok kaza ve risk söz konusudur. Düşmeler, incinmeler, ani ısı değişiklikleri, trafik, gürültü, hava kirliliği vb. gibi sorunlar çocukları etkilemektedir (Mendelievich, 1979; Zeytinoglu, 1990; Köksal, 1992; Aral ve Köksal, 1994).

Bireyin kişilik gelişimi, benlik olgusunun gelişimini de kapsamaktadır. Benlik kavramı, bireyin kendisini algılamasına ve değerlendirmesine yönelik geliştirdiği yapı olarak tanımlanmakta ve kişinin kendini nasıl görüp, nasıl değerlendirdiğini anlatmaktadır. Başka bir deyişle, kişinin yetenekleri, gereksinimleri, tutumları ve diğer kişilik özellikleri hakkındaki algı ve değerlendirmelerinin kişiye özgü örüntüsüdür. Benlik, insanın kendi kişiliğine ilişkin kanılarının toplamı, insanın kendini tanıma ve değerlendirme biçimidir. Çocuğun yaşamındaki önemli kişiler benlik kavramının oluşumunu etkileyen öğelerin başında gelmektedir. Önemli kişiler ebeveynler, öğretmenler ve arkadaşlardan oluşmaktadır. Ebeveynlerin çocuğu sevip sevmemesi; çocuğun öğretmeninin sevgi, saygı ve beğenisini hissedip hissedememesi, yaşatlarının onu kabul veya reddetmesi benlik kavramının oluşumunu etkilemektedir (Kuzgun-Meyvacioğlu, 1983; Köknel, 1985; Öner, 1994).

Çocuğun sokakta çalışması onların beden ve kişilik yapılarını bozabilmekte ve eğitimlerini engellemektedir. Çocuğun becerileri artsa bile zihinsel yetenekleri belli bir seviyede kalabilmektedir. Yapılan araştırmalarda, sokakta çalışan çocukların benlik saygılarının, kendilerini kabullerinin düşük olduğu, buna karşılık depresyon düzeyleri ve antisosyal eğilimlerinin yüksek olduğu ortaya çıkarılmıştır (Anonymous, 1986; Yörükoğlu, 1988; Hier, Korboot ve Schweitzer, 1990; Noller ve Callan, 1991; Hunter, 1993).

Konunun bu denli önemli olmasından dolayı bu araştırmada, sokakta çalışan ve çalışmayan çocukların benlik kavramlarının karşılaştırılması ve çocukların eğitim durumlarının, kardeş sayılarının, doğum sıralarının, çalışmaya başlama yaşlarının ve günlük çalışma sürelerinin benlik kavramları üzerinde herhangi bir farklılığa neden olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu araştırmada sokakta çalışan ve çalışmayan çocukların benlik kavramlarının ve bazı değişkenlerin çocukların benlik kavramları üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma, Ankara'da yaşayan Ankara Büyükşehir Belediyesi Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi'ne devam eden sokakta çalışan 9-16 yaş grubu 72 erkek çocuk ile alt sosyo-ekonomik düzeyden Tarhuncu Ahmet Paşa İlköğretim Okulu'na devam eden aynı yaş ve cinsiyetten 72 çocuk üzerinde yürütülmüştür. Ancak merkeze devam eden sokakta çalışan çocuklardan ikisi araştırmada kullanılan veri toplama aracını tam olarak doldurmadıkları için bu çocuklardan alınan veriler araştırmadan çıkarılarak örneklem 142 çocuk olarak belirlenmiştir.

Araştırmada, çocukların benlik kavramlarını belirlemek amacıyla Piers ve Harris tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlaması Öner tarafından yapılmış olan "Piers-Harris'in Çocuklarda Öz Kavramı Ölçeği" kullanılmıştır (Öner, 1994). Ayrıca deneklerin kendileri ve ailelerine yönelik bilgileri edinebilmek için de araştırmacılar tarafından oluşturulan "Genel Bilgi Formu" kullanılmıştır.

Sokakta çalışan ve çalışmayan çocukların benlik kavramı puanları üzerinde eğitim durumunun, kardeş sayısının, doğum sırasının, yaşın etkili olup olmadığını saptayabilmek için "Çift Yönlü Varyans Analizi", sokakta çalışan çocukların benlik kavramı puanları üzerinde çalışmaya başlama yaşı ve çalışma süresinin etkisini belirlemek için de "Tek Yönlü Varyans Analizi" yapılmıştır (Düzgüneş, Kesici, Kavuncu ve Gürbüz, 1987).

Tablo 1. Sokakta Çalışan ve Çalışmayan Çocukların Yaşlarına Göre Benlik Kavramı Puanlarına Ait Ortalamalar, Standart Hatalar ve Varyans Analizi Sonuçları

SOKAKTA ÇALIŞIP ÇALIŞMAMA DURUMU YAŞ GRUBU	N	BENLİK KAVRAMI X±Sx
SOKAKTA ÇALIŞAN		
9-12 Yaş	37	24.19±1.64
13-16 Yaş	33	18.52±1.31
SOKAKTA ÇALIŞMAYAN		
9-12 Yaş	33	25.21±1.39
13-16 Yaş	39	20.26±1.67
TOPLAM		
9-12 Yaş	70	21.51±1.13
13.16 Yaş	72	22.53±1.12
VARYANS ANALİZİ SONUÇLARI		F
Sokakta Çal. Dur.		11.53**
Yaş		0.44
Sokakta Çal. Dur. x Yaş		0.43

** p<0.01

BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırma sokakta çalışan ve çalışmayan çocukların benlik kavramları arasında fark olup olmadığını incelemek, çocukların eğitim durumları, kardeş sayıları, doğum sıraları, çalışmaya başlama yaşları ve günlük çalışma sürelerinin çocukların benlik kavramları üzerinde bir farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Tablo 1 incelendiğinde sokakta çalışan çocukların benlik kavramı puan ortalamalarının (24.19±1.64; 18.52±1.31) sokakta çalışmayan çocukların benlik kavramı puan ortalamalarından daha düşük olduğu görülmektedir. Yapılan Varyans Analizi sonucunda da bu farkın istatistiksel olarak önemli olduğu saptanmıştır (p<0.01). 13-16 yaş grubunda olan çocukların benlik kavramı puan ortalamalarının (22.53±1.13) daha yüksek olduğu görülmekle beraber

yaşın istatistiksel olarak herhangi bir farklılığa yol açmadığı belirlenmiştir (p>0.05).

Aral (1997) yaptığı bir çalışmada, çocukların fiziksel bir istismara uğrayıp uğramama durumunun benlik imajı üzerinde farklılığa neden olduğunu saptamıştır. Mangır, Aral, Haktanır, Baran, Başar ve Köksal (1995) fiziksel yönden istismar edilip edilmeme durumunun çocukların özsaygı düzeyleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu belirlemişlerdir. Yine bu çalışmada fiziksel yönden istismar edilen çocukların özsaygı düzeylerinin edilmeyenlere oranla daha düşük olduğu bulunmuştur. Hier et al. (1990) ile Noller ve Callan (1991), çalışmalarında sokak çocuklarının benlik saygısı ve kendine güven düzeylerinin düşük olduklarını belirtmişlerdir. Bütün bu veriler bu araştırma sonuçları ile paralellik göstermektedir.

Tablo 2. Sokakta Çalışan Çocukların Çalışmaya Başlama Yaşlarına Göre Benlik Kavramı Puanlarına Ait Ortalamalar, Standart Hatalar ve Varyans Analizi Sonuçları

ÇALIŞMAYA BAŞLAMA YAŞI	N	BENLİK KAVRAMI X±Sx
5-9 Yaş Arası	32	26.72±1.49
10-15 Yaş Arası	38	22.95±1.45
VARYANS ANALİZİ SONUCU		F
Çalışma Süresi		3.26

p>0.005

Sokakta çalışan çocukların çalışmaya başlama yaşlarının benlik kavramı puan ortalamaları üzerinde istatistiksel olarak farklılık yaratmadığı (p>0.05), ancak tablo incelendiğinde 10-15 yaşları arasında çalışmaya başlayanların benlik kavramı puan ortalamalarının (22.95±1.45), 5-9 yaşları arasında çalışmaya başlayanların puan ortalamalarından (26.72±1.49) daha düşük olduğu görülmektedir. Küçük yaşlarda çalışmaya başlayan çocukların büyük yaşlarda çalışmaya başlayanlara oranla çalışma yaşamına daha alışkın olmaları nedeniyle kendilerini algılayışlarının olumlu yönde etkilendiği söylenebilir.

Tablo 3'te sokakta çalışan çocuklardan günlük çalışma süresi 1-5 saat olanların benlik kavramı puan ortalamalarının (26.09±2.03) çalışma süresi 6-10 saat ve 11-15 saat arası olanların benlik kavramı puan ortalamalarından (23.83±1.29; 24.86±3.90) daha yüksek olduğu görülmektedir. Çocukların çalışma sürelerinin benlik kavramı puan ortalamaları üzerinde farklılığa

neden olmadığı belirlenmiştir (p>0.05). Çalışma süresi az olan çocukların çalışma süresi çok olanlara oranla kendilerine, arkadaşlarına ya da çevrelerindeki diğer bireylere ayırabilecekleri zaman daha çok olabilmektedir. Ayrıca, çalışma süreleri az olan çocukların okula devam etmeleri de söz konusu olabilir. Bunlar da çocuğun kendini algılamasını olumlu yönde etkileyebilmektedir.

Elde edilen verilerin istatistiksel olarak değerlendirilmesi sonucunda; sokakta çalışan ve çalışmayan çocukların benlik kavramı puanları üzerinde eğitim durumunun, kardeş sayısının ve doğum sırasının herhangi bir farklılığa neden olmadığı bulunmuştur (p>0.05). Bu bulgulara paralel olarak Kandemir (1991), Mangır ve Alisinanoğlu (1993) yaptıkları araştırmalarda, kardeş sayısının gençlerin kendilerini kabul düzeyleri üzerinde bir farklılık yaratmadığını saptamışlardır.

Tablo 3. Sokakta Çalışan Çocukların Günlük Çalışma Sürelerine Göre Benlik Kavramı Puanlarına Ait Ortalamalar, Standart Hatalar ve Varyans Analizi Sonuçları

ÇALIŞMA SÜRESİ	BENLİK KAVRAMI N	X±Sx
1-5 Saat	23	26.09±2.03
6-10 Saat	40	23.83±1.29
11-15 Saat	7	24.86±3.90
VARYANS ANALİZİ SONUCU		F
Çalışma Süresi		0.47

p>0.05

Fiziksel istismara uğrayan ve uğramayan çocuklarla ilgili olarak yapılan bazı araştırmalarda ise çocukların doğum sıralarının özsaygı düzeyi ile vücut ve benlik imajı puanları üzerinde herhangi bir farklılığa yol açmadığı saptanmıştır (Mangır et al., 1995; Aral, 1997).

ÖNERİLER

Sokakta yaşayan ya da sokakta çalışan çocukların sorunları günümüzde birçok toplumda karşılaşılan ve çözüm bekleyen sorunlar arasında yer almaktadır. Ülkemizde de birçok çocuk aile ekonomisine katkıda bulunmak için erken yaşlarda çalışmaya başlamaktadır. Türk toplumunun güçlü aile yapısı ve geleneği, çocukların korunması ve eğitilmesiyle ilgili toplumsal düzenlemelerin ve uygulamaların noksanlığına rağmen bu sorunların daha büyük boyutlara tırmanmasını bir ölçüde engelleyen bir tampon mekanizması oluşturmaktadır. Ancak sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı birçok ailenin çocuklarını koruyabilme fonksiyonlarının azalması, aile denetiminden uzak sokakta çalışmak durumunda kalan çocukların çoğalması, köyden kente göçün sürmesi ve hızlı nüfus artışı sorununun daha da büyüyeceğine işaret etmektedir.

İnsan dünyaya geldiği andan itibaren hatta doğum öncesi döneminde bile gerek kendi bedeninden gerekse çevreden gelen çok çeşitli uyarıcılar almaktadır. Bu

uyaranlar merkezi sinir sisteminde anlamlı bütünler halinde yorumlanmakta ve kavramlar meydana gelmektedir. İnsan çevre ile etkileşimini sürdürürken kendisine yönelik algılar da oluşturmaktadır. Bireyin içinde yaşadığı çevre ve iletişimde bulunduğu insanlar onun benlik gelişimi üzerinde etkili olmaktadır.

Sokakta çalışan çocukların alt sosyo-ekonomik çevrelerden geldiği, ebeveynlerin eğitim düzeylerinin düşük olduğu, bunların sonucunda da çocukları ile iletişimlerinin sınırlı olduğu bilinmektedir. Ayrıca küçük yaşlarda çalışma yaşamına atılmış olmalarından dolayı çalışmayan çocuklara göre farklı sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Çocuğun hem yaşadığı hem de çalıştığı çevre ve bu çevredeki insanlar da onun benlik oluşumunu etkilemektedir. Bu nedenlerden dolayı her şeyden önce sokak çocukları olgusunun ortadan kaldırılabilmesi için bazı önlemlerin alınması gerekmektedir. Ancak, kısa vadede bu sorunun çözülmesi mümkün olmayacağından, sokakta çalışan çocukların bütün gelişim alanlarını destekleyecek çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bunun için öncelikle bu çocuklara yönelik merkezlerin açılması, var olan merkezlerin işlevsel hale getirilmesi, bu merkezlerde uzman personelin istihdam edilmesi, gerektiğinde gönüllü bireylerden veya kuruluşlardan yardım alınması sağlanabilmelidir. Bu merkezlerde hem çocukların gelişimleri ile ilgilenilmeli hem de çocuğa ve ailesine yönelik rehberlik çalışmaları yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Anonymous, (1986) *Street Children. A Growing Urban Tragedy. A Report for the Independent Commission on International Humanitarian Issues*, London: Weidenfeld and Nicolson Limited.
- Aral, Neriman. (1997) *Fiziksel İstismar ve Çocuk*, Ankara: Tekışık Veb Ofset Tesisleri.
- Aral, Neriman ve Köksal, Aysel. (1994) “Çıraklık Eğitim Merkezine Devam Eden Çocukların Okul ve Eğitim Programları ile Bunlara Yönelik Sorunlarının İncelenmesi”, *1. Eğitim Bilimleri Kongresi, Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Cilt 1*:388-397.
- Atauz, Sevil. (1994). *Ankara ve Şanlıurfa’da Sokak Çocukları*, Ankara: RS-13/U. UNICEF.
- Düzgüneş, Orhan; Kesici, Tahsin; Kavuncu, Orhan ve Gürbüz, Fikret, (1987). *Araştırma ve Deneme Metodları (İstatistik Metodları II)*, Ankara: A. Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları: 1021, Ders Kitabı: 295.
- Hier, Sally, J. Korboot, Paula J. and Schweitzer, Robert D. (1990) “Social Adjustment and Symptomatology in Two Types of Homeless Adolescents: Runaway and Throwaway”, *Adolescence*, Vol. 25, No: 100: 761-771.
- Hunter, Linda B. (1993) “Sibling Play Therapy with Homeless Children: An Opportunity in the Crisis”, *Child Welfare League of America*, Vol. LXXII, No. 1: 65-75.
- Kandemir, Fatma (1991) *Farklı Sosyo-Ekonomik Düzeydeki Onyediyi Yaş Grubu Gençlerin Kendini Kabul Düzeyini Etkileyen Bazı Faktörler Üzerinde Bir Araştırma*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Köknel, Özcan. (1985) *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, 8. Baskı, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köksal, Aysel. (1992) *Çıraklık Eğitim Merkezine Devam Eden ve Etmeyen 15-18 Yaş Grubu Çalışan Çocukların Çalışma Koşulları ve Sorunları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kuzgun-Meyvacioğlu, Yıldız. (1983) “Benlik ve İdeal Benlik Kavramlarının Tercih Edilen Meslek Kavramı ile İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. Vol. 16, No. 1:1-10.
- Lowry, Christopher. (1995) “Reaching Street Youth on Substance Abuse”, *World Health Forum*, Vol. 16:131-134.
- Mangır, Mine ve Alisinanoğlu, Fatma. (1993) *Boşanmış Ailelerden Gelen 17 Yaş Grubu Gençlerin Kendini Kabul Düzeylerinin İncelenmesi*, Ankara: A. Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları: 1310, Bilimsel Araştırma ve İncelemeler: 723.
- Mangır, Mine; Aral, Neriman; Haktanır Gelengül; Baran, Gülen; Başar, Figen ve Köksal, Aysel. (1995). *Fiziksel Yönden İstismara Uğrayan ve Uğramayan Çocukların Bazı Kişilik Özellikleri ile Ana-Baba Tutumlarını Algılayışları Üzerine Bir Araştırma*, Ankara: Çankaya Rotary Kulübü.
- Mendelievich, E., (1979) *Children at Work*, Genova: ILO.
- Noller, Patricia and Callan, Victor. (1991) *The Adolescent in the Family*, New York: Routledge, Chapman and Hal Inc.
- Öner, Nejla. (1994) *Piers-Harris’in Çocuklarda Öz Kavramı Ölçeği El Kitabı*, Ankara: Türk Psikologlar Derneği.
- Zeytinoğlu, Sezen. (1990) “Çalışan Çocuklar ve Sokak Çocukları”, *Türkiye’de Çocuğun Durumu, 1990’ların Çocuk Politikası Kongresi*, UNICEF.
- Yörükoğlu, Atalay. (1988) *Çocuk Ruh Sağlığı*, 4. Baskı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Doğu Matbaası.